

Bársonyos stilizálás Interjú Tatjana Voronkinával

Soproni András

Fordítói megoldások szemléltetéséhez példamondatokat keresve, véletlenül bukkantam rá sok-sok évvel ezelőtt Tatjana Voronkina Örkény-fordításaira. Azóta is egyik legélvezetesebb olvasmányom Örkény oroszul. Fordításkritikai közhely, hogy a fordításnak szövegszinten kell ekvivalensnek lennie a forrásnyelvi szöveggel. Nos, Voronkina fordításai nemcsak szövegszinten, hanem mondatszinten, sőt szószínten is ekvivalensek. Örkény egyperceseiben nem lehet körülíró fordítást adni, nem lehet magyarázni, nem lehet pótlólagos jelzőket beiktatni a szövegbe – meg kell találni azt a szót, azt az egyetlen szót, amellyel Örkény világokat jellemez. És Voronkina mindig megtalálja. Megteremtette Örkényt oroszul, de nemcsak Örkényt, hanem Jókai Mórt, Krúdy Gyulát, Kosztolányi Dezsőt, Németh Lászlót, Illyés Gyulát és még sok más magyar író köztük például Rejtő Jenőt. Moszkvában él, de gyakran dolgozik a balatonfüredi fordítóházban. Kézzel ír. Nemhogy számítógépet, de írógépet sem használ. Kézzel írva jobban érzi a szöveget. Az interjút Soproni András készítette Voronkina moszkvai lakásán. (K.K.)

Soproni András: Kedves Tánya! Kérem, mondja el, hogyan lett magából fordító.

Tatjana Voronkina: Tulajdonképpen már egyetemista korom óta erről ábrándoztam. Igaz, akkor még csak nem is sejtettem, hogy a nyelv, amelyikről fordítani fogok, a magyar lesz, a bölcsészkaron ugyanis szlavisztikát tanultam. Mikor aztán az egyetem elvégzése után a szlovák, cseh és lengyel nyelvtudásommal nem találtam munkát, kénytelen voltam folytatni magyar nyelvi tanulmányaimat, amivel azelőtt fakultatív tárgyként foglalkoztam. A kényszerházasságból azután életre szóló szerelem lett. A fordítás számomra valóban hivatás. Soha nem unok bele, és minden újabb mű izgalmas találkozást és állandó intenzív agymunkát jelent számomra. Az utóbbi években pedig egyre inkább úgy érzem, ez a munka egyfajta kötelességteljesítés, misszió. Manapság, amikor megbomlottak a kultúrák közötti kölcsönkapcsolatok, a fordítók feladata, hogy hidat ácsoljanak a népek és nyelvek között, a szellemi világok között. A „hid” kifejezés egyébként néhai barátómtól, a pár évvel ezelőtt elhunyt Rab Zsuzsától, a nagyszerű költőtől és fordítótól származik, de én is nagyon pontosnak és szemléletesnek érzem.

Soproni András: Ön negyven esztendeje foglalkozik fordítással. Nem vált ez a munka rutinná az ön számára?

Tatjana Voronkina: Nem, és nem is válhat. Hiszen a feladat minden alkalommal új: más a szerző, mások a nézőpontok, mások a nehézségek. Így aztán a fordító szüntelenül keresi az új megközelítési módokat, az új kulcsokat, az új szókincset. Az évek során persze az emberben felhalmozódik a tapasztalat, kialakulnak bizonyos készségek, de az ember szinte soha nem ismétli önmagát. Minden alkalommal más hangot kell megütni, ez a szakma alapszabálya.

Soproni András: Létezik-e ön szerint „fordítói ihlet”?

Tatjana Voronkina: Ihlet? Ez kissé túl fennköltten hangzik, mégis meg vagyok győződve, hogy a prózáíráshoz valami hasonló lelkiállapotra van szükség, mint a költészet esetében. Nem tartom magam ahhoz az elvhez, hogy „nem múlhat el nap legalább egy sor nélkül, vannak napok, amikor egyszerűen nem jutok el az íróasztalomhoz, és ha ez az állapot soká elhúzódik, hiányozni kezd a munka. De arra sem vagyok képes, hogy apró falatokban – egy-egy szabad órában – dolgozzam. Szükségem van bizonyos ráhangolódásra, arra a tudatra, hogy sehova nem sietek, nem vonja el semmi a figyelmemet. Vannak olyan napok, órák, amikor különösen jól megy a fordítás: a szerző szimpatikus, és közel áll az emberhez, elveit és gondolatait magam is készséggel aláírnám, a szöveg pedig szervesen illeszkedik bele az orosz nyelv talajába, mintha eleve abból nőtt volna. Ez roppant kellemes, euforikus érzés, az ember emelkedett hangulatba kerül, a feje forró, keze-lába jéghideg – egyszerűen a masina teljes gőzzel működik. Ilyenkor a kész szöveg is általában jól hangzik, minden szó a helyén van, és a végső csiszolás közben még a szórenden sem kell változtatni. Ezt az állapotot nevezem – Puskin kifejezésével – a „te bitang” állapotának. Puskinról mesélik, hogy amikor befejezte a *Borisz Godunovot*, és átolvasta a kész művet, örömeiben így kiáltott fel: „Bravó, Puskin, bravó, te bitang!” Ne tekintse ezt szerénytelenségnek, eszem ágában sincs, hogy bármilyen tekintetben egy lapon említsem magamat a nagy lángelmével, arról van szó csupán, valami hasonló érzés tölt el, mint őt: minden tőlem telhetőt megtettem, és sikerült maradéktalanul magamat adni.

Soproni András: Milyen nehézségekkel kell megbirkóznia fordítás közben?

Tatjana Voronkina: Először is, nem tudok különbséget tenni könnyű és nehéz fordítások között. Az első látásra könnyűnek tűnő szöveg gyakran bizonyul roppant alattomosnak, nem is szólva a primitíven egyszerű szövegről, amikor az eredeti eszközeivel visszaadott szöveg alighanem akaratlan fintort vált ki az olvasóból, mondván, pfuj, micsoda szegényes fordítás. Hiszen senkinek nem jut eszébe, hogy a stílus szegényességéért a szerzőt csepülje, a vétkes a fordító vagy a szerkesztő. Így aztán az ember kénytelen ártatlan stilisztikai-kozmetikai trükkökhöz folyamodni. Egyszerűen, véleményem szerint könnyű fordítói feladat nincs, csupán a nehézségek különbözhetnek. Ami a magyar nyelvet illeti, nyelvi nehézségeim már régen nincsenek. Ha mégsem értenék egy-egy helyet vagy szót, csaknem mindig tudom, kit kell megkérdezni, hogyan nézhetek utána a dolognak. A legfontosabb és örök nehézség az édes orosz anyanyelv.

Ha az ember szépirodalmi fordításra adja a fejét, azzal mintegy feltételezi, hogy olyan tehetséges, mint Németh László, Örkény István és Illyés Gyula együtt. De hát hogy férne meg egyetlen emberben ennyiféle adottság? Honnan vehetné a stílusoknak ezt a sokféleségét, ezt a végtelenül gazdag szókincset? Az mindenesetre világos, hogy az embernek tökéletesen birtokában kell lennie anyanyelvének a maga teljes sokféleségében. A személyes tapasztalat azt sugallja, sajnos, hogy az emberélet túlságosan rövid egy ilyen erőnkön felüli feladathoz.

Soproni András: Kik az Ön legkedvesebb szerzői?

Tatjana Voronkina: Fordítói pályafutásom olyan szerencsésen alakult, hogy szinte kizárólag olyan szerzőket fordítottam, akiket kedveltem, akik közel álltak hozzám stílusuk és szellemük tekintetében egyaránt. Mint már mondtam, úgy vélem, hogy csak ilyen kölcsönkapcsolat esetén lehet számítani arra, hogy munkánk sikerrel jár. A szöveget, ahogy mondani szokás, átbocsátom magamon, és ha a lelki, érzelmi hullámaim nincsenek összhangban a szerzőével, akkor kerszetet lehet vetni a munkára. A fordítás ilyenkor lehet pontos, korrekt, szakszerű, de hiányzik belőle a lélek.

Soproni András: Mi a helyzet napjainkban a magyar irodalom fordításával Oroszországban?

Tatjana Voronkina: El ne kiabáljam, de úgy látom, a magyar irodalom kiadásában hosszú szünet után kedvező elmozdulás történt. Alig két év alatt több mint egy tucat magyar szerző műveit adták ki nálunk, és a szerzők listája – Örkény István, Illyés Gyula, Esterházy Péter, Varga Domokos, Szabó Magda, Kertész Imre – arra vall, hogy a válogatás nem véletlenszerű. Véget ért az az időszak, amikor a kiadók jelszava az volt, hogy „az egykori szocialista országok irodalmát nem adjuk ki”. Az élet fokozatosan visszatér a saját kerékvágásába, újra felébred az érdeklődés a kelet-európai irodalmak iránt, és könyvkiadásunk nyomorúságos állapota ellenére kezdenek mutatkozni bizonyos kedvező jelek. A kritika figyelmét nem kerülték el a magyar szerzők művei, és őszintén örülhetünk, hogy a megjelent művek nem vesztek el a napvilágot látott művek tengerében.

Soproni András: Van-e perspektívája a magyar irodalom orosz nyelvű megjelenítésének?

Tatjana Voronkina: Kell, hogy legyen, arról van szó ugyanis, hogy egyetlen kultúra sem létezhet a másik nélkül, valamiféle zárt kulturális térben.

Soproni András: Min dolgozik jelenleg?

Tatjana Voronkina: Harmadik éve Bitó László bibliai tárgyú regényeit fordítom. Az *Ábrahám és Izsák* és az *Izsák tanítása* már megjelent orosz nyelven, és az olvasóközönség valamint a kritika egyaránt érdeklődést mutatott iránta. Most

– a magyarországi megjelenéssel párhuzamosan – jelenik meg a regényciklus harmadik darabja, a *Názáreti Izsák*, mely – mint a címből kitűnik – Jézus életútjáról szól. Ez a munka számomra egy egész sor oknál fogva rendkívül fontos. Először is, roppant érdekes belemerülni az ókori, bibliai világba. Lehetőség nyílik rá, hogy újra meg újra átolvassam a Bibliát, tanulmányozzam a különböző kísérszövegeket, ismerkedjem a rá vonatkozó irodalommal, amelyeket más körülmények között valószínűleg nem vettem volna a kezembe. Ezenkívül imponál az a mód, ahogy a szerző a témát megközelíti. Bitó a bibliai témák feldolgozása során azt igyekszik tisztázni, mi mozgatja a tetteinket, és választ keres arra a roppant aktuális témára: vajon a kegyetlenség, az erőszak, a gonoszság benne rejlik-e az ember természetében, vagy a civilizáció fejlődése során kialakult másodlagos tulajdonság. Bitó László, aki szakmáját tekintve tudós fiziológus, egyértelmű nemmel válaszol a kérdésre. Végül pályafutásom során most először talákoztam egy roppant érdekes feladattal. Mindeddig sosem távolodtam messzebb az időben a tizenkilencedik századnál, most viszont ez az utazás az évezredek messzeségébe új nyelvi megoldásokat igényelt. Nem törekedtem ugyan a következetes, szigorú archaizálásra, már csak a kortárs olvasóra való tekintettel sem, de bizonyos stilizálásra mégis szükség volt. Hosszas töprengés és próbálkozás után kikötöttem egy olyan elv mellett, amelyet „bársonyos stilizálásnak” nevezek. Ez elsősorban azt szabja meg, mi NEM lehet a fordításban. A szókinccset például lehetőleg meg kell tisztítani a későbbi nyelvi kölcsönzésektől (például a latin szavaktól), nem szólva a mai társalgási nyelv elemeiről. Bizonyos szórend segítségével – például az új bibliafordításra jellemző enyhe inverziókkal – egyfajta régiségérzetet lehet kelteni, anélkül, hogy megnehezítenénk a mai olvasó számára a szöveg megértését. Nehezen tudom megítélni, mennyire sikerült a dolog, de a kritikai és az olvasói visszhang arra vall, hogy elég jól megbirkóztam a feladattal.

Tatjana Voronkina legfontosabb fordításai

- Bart István: *A boldogtalan sorsú Rudolf trónörökös* (Moszkva, 1988, 2001)
 Bitó László: *Ábrahám és Izsák* (Moszkva, 1998)
 Bitó László: *Izsák tanítása* (Moszkva, 2000)
 Bitó László: *Názáreti Izsák* (Moszkva, 2003)
 Fejes Endre: *Rozsdatemető* (Moszkva, 1974, 1985)
 Fekete István: *Hú, Kele, Huszonegy nap* (Budapest, 1976, 1980, 1985)
 Illés Endre: *Kisregények és novellák* (Moszkva, 1979)
 Illyés Gyula: *Ebéd a kastélyban* (Moszkva, 1971, 1972, 1975, 1978)
 Illyés Gyula: *Hét meg hét népmese* (Corvina, Budapest, 1978, Raduga, 2001)
 Illyés Gyula: *Kháron ladikján* (Moszkva, 1977, 1978)
 Jókai Mór: *Fekete gyémántok* (Moszkva, 1971, 1981, 1987)
 Jókai Mór: *Az aranyember* (Moszkva, 1990)

- Karinthy Frigyes: *Utazás a koponyám körül* (1987)
- Lengyel József: *Három hidépítő* (Moszkva, 1984)
- Lengyel József: *Szembesítés* (Moszkva, 1990)
- Lengyel József: *Igéző* (Moszkva, 1989, 1991)
- Németh László: *Égető Eszter* (Moszkva, 1974)
- Örkény István: *Novellák, egypercesek* (Moszkva, 1981, 2000)
- Örkény István: *Tóték* (Moszkva, 1970, 1971, 1975, 1981, 2000)
- Örkény István: *Macskajáték* (Moszkva, 1981, 2000)
- Örkény István: *Rózsakiállítás* (Moszkva, 1980, 1981, 2000)
- Rejtő Jenő: *A szőke ciklon* (Moszkva, 1993)
- Rejtő Jenő: *A tizennégy karátos autó* (Moszkva, 1999)
- Szabó István: *Novellák* (Moszkva, 1986)
- Szabó Magda: *Freskó és novellák* (Moszkva, 1987)
- Varga Domokos: *A macska meg a csodalámpás. Magyar népmesék* (Moszkva, 2002)